न च क्षान्तेन ते नित्यं भाव्यं पुत्र समन्ततः । अधमो हि नरो राजा क्षमावानिव कुञ्जरः ।
क्षममाणं नृपं नित्यं नीचः परिभवेज्जनः । हस्तियन्ता गजस्येव शिर एवारुरुक्षति ।
तस्मान्नैव मृदुर्न्नित्यं तीक्ष्णो नैव भवेन्नृपः । वासन्तार्क इव श्रीमान्न शीतो न च घर्म्मदः । २०२५
प्रत्यक्षेणानुमानेन तथौपम्यागमैरपि । परीक्ष्यास्ते महाराज स्वे परे चैव नित्यशः ।
व्यसनानि च सर्व्वाणि त्यजेथा भूरिदक्षिणाः । न चैव न प्रयुञ्जीत सङ्गन्तु परिवर्जयेत् ।
लोकस्य व्यसनी नित्यं परिभूतो भवत्युत । उद्वेजयति लोकञ्च योऽतिद्वेषी महीपतिः ।
भवितव्यं सदा राज्ञा गर्भिणीसहधर्म्मिणा । कारणञ्च महाराज शृणु येनेदमिष्यते ।
यथा हि गर्भिणी हित्वा स्वं प्रियं मनसोऽनुगं । गर्भस्य हितमाधत्ते तथा राज्ञाऽप्यसंशयं । २०३०
वर्त्तितव्यं कुरुश्रेष्ठ सदा धर्म्मानुवर्त्तिना । स्वं प्रियन्तु परित्यज्य यद्यल्लोकहितं भवेत् ।
न सन्त्याज्यञ्च ते धैर्य्यं कदाचिदपि पाण्डव । धीरस्य स्पष्टदण्डस्य न भयं विद्यते क्वचित् ।
परिहासश्च भृत्यैस्ते नात्यर्थं वदताम्वर । कर्त्तव्यो राजशार्द्दूल दोषमत्र हि मे शृणु ।
अवमन्यन्ति भर्त्तारं सङ्घर्षादुपजीविनः । स्वे स्थाने न च तिष्ठन्ति लङ्घयन्त च तत्त्वतः ।
प्रेष्यमाणा विकल्पन्ते गुह्यञ्चाऽप्यनुयुञ्जते । अयाच्यञ्चैव याचन्ते भोज्यान्याहारयन्ति च । २०३५
क्रुध्यन्ति परिदीप्यन्ति भूमिपायाधितिष्ठते । उत्कोचैर्व्वञ्चनाभिश्च कार्य्याण्यनुविहन्ति च ।
जर्ज्जरञ्चास्य विषयं कुर्व्वन्ति प्रतिरूपकैः । स्त्रीरक्षिभिश्च सज्जन्ते तुल्यवेशा भवन्ति च ।
वातं निष्ठीवनञ्चैव कुर्व्वते चास्य सन्निधौ । निर्लज्जा राजशार्द्दूल व्याहरन्ति च तद्वचः ।
हयं वा दन्तिनं वापि रथं वा नृपसम्मतं । अभिरोहन्त्यनादृत्य हर्षुले पार्थिवे मृदौ ।
इदन्ते दुष्करं राजन्निदन्ते दुष्टचेष्टितं । इत्येवं सुहृदो वाचं वदन्ते परिसङ्गताः । २०४०
क्रुद्धे चास्मिन् हसन्त्येव न च हृष्यन्ति पूजिताः । संहर्षशीलाश्च तदा भवन्त्यन्योन्यकारणात् ।
विस्रंसयन्ति मन्त्रञ्च विवृण्वन्ति च दुष्कृतं । लीलया चैव कुर्व्वन्ति सावज्ञास्तस्य शासनं ।
अलङ्कारे च भोज्ये च तथा स्नानानुलेपने । ह्रियमाणे नरव्याघ्र स्वस्थास्तस्योपशृण्वतः ।
निन्दन्ते स्वानधीकारान् सन्त्यजन्ते च भारत । न वृत्त्या परितुष्यन्ति राजदेयं हरन्ति च ।
क्रीडितुं तेन चेच्छन्ति ससूत्रेणेव पक्षिणा । अस्मत्प्रणेयो राजेति लोकांश्चैव वदन्त्युत । २०४५
एते चैवापरे चैव दोषाः प्रादुर्भवन्त्युत । नृपतौ मार्द्दवोपेते हर्षुले च युधिष्ठिर ।
इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्व्वणि राजधर्म्मानुशासनपर्व्वणि षट्पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५६ ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ नित्योद्युक्तेन वै राज्ञा भवितव्यं युधिष्ठिर । प्रशस्यते न राजा हि नारीवोद्यमवर्जितः ।
भगवानुशना आह श्लोकमत्र विशाम्पते । तदिहैकमना राजन् गदतस्तं निबोध मे ।
द्वाविमौ ग्रसते भूमिः सर्पो विलशयानिव । राजानञ्चाविरोद्धारं ब्राह्मणञ्चाप्रवासिनं ।
तदेतन्नरशार्द्दूल हृदि त्वं कर्त्तुमर्हसि । सन्धेयानपि सन्धत्स्व विरोध्यांश्च विरोधय २०५०
सप्ताङ्गस्य च राज्यस्य विपरीतं य आचरेत् । गुरुर्व्वा यदि वा मित्रं प्रतिहन्तव्य एव सः ।